

„A TÖRTÉNELMI LECKÉK A PEREKNÉL JOBBAK ARRA, HOGY SZEMBENÉZZÜNK A MÚLTAL”

TIMOTHY GARTON ASH ANGOL TÖRTÉNÉSSZEL STRIKER SÁNDOR BESZÉLGET

*Az igazságtétel Ön által leírt módszerei közül mint-
ha a németet tartaná a legjobbnak...*

Nincsenek univerzális szabályok arra, hogy melyik a legjobb módszer a múlt feltárására. Számos tényező függvénye ez, olyanoké, mint a kultúra, vagy az átmenet körülményei. Figyelembe kell venni az adott folyamat körülményeit a német átmenet esetében is. Két dolgot kell kiemelni a német átmenetből: az egyik az, hogy ők ezt másodszor csinálták, és mindenkinek az lebegett a szeme előtt, hogy nem szabad megismételni a korábbi hibáit. Az első Vergangenheitsbewältigung a náci múltat volt hivatva felszámolni, illetve azzal elszámolni. Fontos az a tény is, hogy gyakorlatilag minden más országgal ellentétben, Németország esetében nem voltak kemény politikai korlátok vagy veszélytényezők. Mivel a korábbi NDK a Szövetségi Köztársaság része lett, nem állt fenn a veszélye annak, hogy a korábbi hatalmat szolgáló titkosrendőrség vagy a hadsereg, netán a posztkommunisták bosszút állnak. Így ők különlegesen kedvező helyzetben voltak. Egészében véve azt hiszem, csodálatra méltó kísérlet volt, mely modellértékű, különösen abból a szempontból, ami a társadalomnak a múlttal való szembenézését illeti. Ezt én „nyilvános történelemórának” nevezem. Utalnék a speciális bizottságok tevékenységére a Bundestagban, a magánszférában pedig a Stasi-akták megnyitására. Ez utóbbiak nevezhetők privát történelemórának. Azt hiszem, tíz évvel a kommunizmus után egyetlen német kisdíák sem mondhatja azt, hogy nem tudja, mi volt a kommunizmus, míg 1955-ben nagyon sok német kisdíák joggal mondhatta azt, hogy nem tudja, milyen volt a náci Németország. Két észrevételem azonban mégis van ehhez a kérdéshez. Egyrészt ami Németországban történt, az túlságosan is perfekcionista volt, nem vagyok meggyőződve arról, hogy a lakosságnak ilyen nagy részét át kellett világítani. Nem hiszem, hogy minden postást és kamionsofórt szükséges volt megvizsgálni esetleges Stasi múltjuk miatt. Másrészt néhány bírósági eljárás önmagában is problematikus volt, például a titkosszolgálat egykori vezetőjét – aki iránt egyébként a legkevesebb együttérzést sem érzem – a Szövetségi Köztársaság elleni kémkedéssel és hazárdulással vádolták, ami végletesen abszurdnak tűnik.

A Die Zeit-ben 1997-ben megjelent írásában a múlttal való szembenézés három másik útját is említi. Milyen előnyei és hátrányai vannak ezeknek?

Négy modellt szoktam elkülöníteni. Az első módszer, hogy ne is beszéljünk a múltról, egyszerűen felejtjük el, ami történt. Ennek jó példája a spanyol modell a Franco-rendszert követően. A második a bírósági eljárás, a harmadik a tisztogatás, a negyedik pedig amit az imént történelemórának neveztem, melynek egy része nyilvános, más része privát. Sokat írtam ezekről a módszerekről. Azt hiszem, a poszt-kommunista Közép-Európában az első módszer, vagyis hogy ne nézzünk szembe, ne konfrontálódjunk a múlttal – amit Lengyelország próbált véghezvinni a Mazowiecki-kormány alatt –, egyáltalán nem működik. A múlt visszatért a posztkommunista politikába Magyarországon és Lengyelországban is, ezért meg kell gondolni azt, mely módszerek működnek, s melyek nem. A perek csakis akkor kívánatosak, ha az emberiség elleni bűntettéről van szó, ez pedig egy nagyon szűk és speciális kategóriája a bűnöknek. A tisztogatásokat is korlátozni kell, mégpedig egyrészt konkrét egyénekre, másrészt jól körülhatárolni, hogy az állami adminisztrációból mely kört kell eltávolítani. Az utolsó módszert tartom a legfontosabbnak, azt, amit úgy nevezek, hogy nyilvános társadalmi és magán történelemórák. Az összehasonlító irodalom is ezt nevezi a múlttal való leszámolásnak, vagy ahogy mások mondják, ezek az igazságkeresések vagy igazság-kimondások. Az e célra létrehozott igazságtételi bizottságok kinyitják az aktákat – ezek a legfontosabb és a legjárhatóbb utak.

Az igazi kérdés mégiscsak az igazság kérdése. Meg lehet-e ismerni az igazságot, ha egyszer az aktákat is lehet hamisítani?

Igen, lehet hamisítani az aktákat, és meg is lehet semmisíteni őket, ahogy azt a magyar eset is mutatta – ott rettenetes pusztítást végeztek az akták között. Az alapelv az, hogy ha ezt választják, akkor ezt gyorsan kell végrehajtani. Ha ugyanis az iratok az egymást követő titkosszolgálatok kezébe kerülnek, akkor azok menthetetlenül elkezdnek játszani ve-

lük. A lengyeleknek például most, tíz év után komoly nehézségekkel kell szembenézniük, ha elkezdnek aktákat nyitogatni, mert azokat már manipulálták.

Az akták megnyitása esetén meddig lehet, meddig kell visszamenni? Magyarország esetében például 1956 sem teljesen tiszta és világos az emberek számára. Lehet-e és kell-e még ennél távolabb is visszamenni? Magyarország problémája nem elsődlegesen a 60-as, 70-es évek problémája, hanem 1956 problémája.

Ebben teljesen igaza van. Az akták manipulálásán és megsemmisítésén túl azonban az is igen lényeges, hogyan használják fel az aktákat a perek vagy tisztogatások céljára. Nagyon óvatosan kell ezt kezelni, és csak a vezető pozíciókból kell eltávolítani az embereket. Egészen bizonyos vagyok abban, hogy mindenkinek, legyen áldozat, ügynök vagy informátor, meg kell adni a lehetőséget, hogy maga nézhessen bele az aktákba, és nézhessen szembe saját múltjával. A saját múltjával, és ebben nem húznék meg határvonalat azon kívül, hogy a magánéletet védeni kell, és az ártatlanok adatait nem lehet nyilvánosságra hozni. A társadalomnak szembe kell néznie a saját múltjával. Így teljesen nyilvánvaló, hogy 1956 alapvető a magyar történelmi tudat szempontjából. Ugyanakkor az 1944 utáni kommunista hatalomátvétel is nagyon fontos fejezet, szóval nem húznám meg a vonalat sehol sem. Vagyis nem zárnám le a történelmi ügyek fejezetét '56-nál.

Tekinthetjük a kárpótlási folyamat részének, hogy az ember betekinthesse a róla készült feljegyzésekbe?

Teljes mértékben. Azt hiszem a magyar Alkotmánybíróság nagy mértékben a német mintát követte az igazsághoz való hozzáférés alkotmányos jogának meghatározásakor, és azt hiszem, ez egy jó terminus. Az önmeghatározás efféle lehetősége részét képezi az egyén szuverenitásának, lehetőséget adva arra, hogy megtudja, milyen anyagokat gyűjtöttek róla titokban a múltban, és milyen anyagokat birtokol róla az állam most. Ezek együttes ismerete hozzájárul ahhoz, hogy elmondhassuk: ez az egyén egy szuverén állampolgár.

Nyilván tudja, hogy Magyarországon is van egy hivatal, amelyik az érdeklődők rendelkezésére áll, és mintegy három hónapig tart, hogy információt szolgáltat. Ez az átfutási idő megegyezik a külföldi gyakorlattal?

A három hónap nem túl hosszú idő. Még Németország, a maga nagy erőforrásaival is csak olyan tempót tud tartani, hogy egy évig is tarthat ez a kere-

sés. Ez egyáltalán nem meglepő. Ami ennél sokkal rosszabb, hogy aktákat, és pedig fontos aktákat semmisítettek meg Magyarországon.

Térjünk vissza az államférfiak eltávolításának kérdésére. Ha mindenki tudja, hogy valamit elkövettek, akkor ad-e legitimitást, felmentést nekik, hogy megváltasszák őket?

A legfontosabb az, hogy tudhassák, és vegyék tudomásul a szavazók, mit is csinált pontosan Horn Gyula 1956-ban. Ha ennek ellenére megváltasszák, az az ő dolguk. De a tudásuknak meg kell lennie. S ahogy mondtam, vegyék tudomásul, hogy ki mit csinált a múltban. Valamit vitathatatlanul tett Horn Gyula, hogy ezt elmondja, azonban nem biztos, hogy ez kielégítő volt.

A történelmi igazságtétel, az elmúlt évtizedek történelme nem tűnik lezárt és feltárt periódusnak Kelet-Európában.

Több gyökere van ennek a kérdésnek. Ha egy amerikai azt mondja: „ez történelem”, az annyit jelent, hogy az a bizonyos dolog már jelentéktelen és irreleváns. Ha azonban egy közép-európai mondja ugyanezt, akkor azt állítja, hogy az a valami nagyon komoly dolog. Mi tudjuk, hogy a történelem Közép-Európában mindig a napi politikát jelenti, és hogy nagyon sokszor használják fel a múltat eszközként. Visszatérve tehát, sok embernek érdeke, hogy manipulálja, és eszközként használja fel a történelmet Közép-Európában. De azt, hogy keveset tudunk a múlttól, nem azzal orvosolhatjuk, hogy elfelejtjük, és fátylat borítunk rá, hanem éppen azzal, hogy feltárjuk.

Tegyük egy kis kitérőt. Sokan felelősek azért, ami Közép-Európában, vagy éppen Magyarországon ezekben az években történt. Azonban 1956 után Közép-Európa hosszú ideig nagyon stabil volt. Vajon a Nyugat nem járult-e hozzá ehhez a stabilitáshoz, nem felelős-e valamilyen mértékben azért, hogy ilyen szilárd hatalom alakult ki és maradt fenn a térségben? Hiszen, ahogy akkoriban ezt megfogalmazták, jó kapcsolatokat ápoltak ezekkel az országokkal.

Azt hiszem, valóban terheli felelősség a Nyugatot. Itt is kellene nyitni egy fejezetet a múlt tisztázására, hiszen az enyhülési politikának voltak olyan elemei, bizonyos álláspontok, amelyek nem működtek. A nyugati politikusok értékrendjében a stabilitás kapott prioritást a szabadsággal szemben. Másrészt ha összehasonlítjuk a felelősségünket a 90-es évek Jugoszláviájával kapcsolatban, akkor azt mon-

dom, hogy sokkal kisebb a Nyugat felelőssége az akkori kor kontextusában, hiszen a hidegháború idején tényleges konfrontáció volt, ami a nukleáris háború veszélyét hordozta magában. Így a Nyugat lehetőségei sokkal korlátozottabbak voltak. Mindent összevetve: jóval kisebb a Nyugat felelőssége e korszak tekintetében, mint akár a jugoszláv válság idején, akár a 40-es években.

1989-ben konferenciát rendeztek Budapesten az átmenetről, amelyet egy német alapítvány szponzorált, s ott nagyon tartottak attól, hogy az átmenet kórosszal fog járni. Ők stabilitást szerettek volna látni, azt mondták, hogy a befektetőknek, a tőkének biztonság-ra van szüksége. Hozzászólásomban elmondtam, hogy az átmenetet nem lehet a változatlanág egyidejű megőrzése mellett végrehajtani. Nagyon félték egy kaotikus Közép-Európától. Ez vajon kizárólag pénzügyi megfontolás volt?

Nem véletlen, hogy egy német alapítványt említett. A stabilitás elve nagyon erős, szinte a tízparancsolat elveihez hasonló prioritású gondolat volt a német Ostpolitik-ban, hiszen olyan keserű tapasztalataik voltak az instabilitással kapcsolatban, mint a náci periódus, vagy az '53-as német felkelés. Talán egy kicsit meg voltak elégedve, vagy legalábbis beenyugodtak a megosztott Európába, a Fallal együtt. A végső célt mindig a békében látták, ez volt a meghatározó, ezt tartották biztonságosnak. Ezt már megírtam a németek Ostpolitikájáról. Ez olyan lecke volt, amelyet meg kellett tanulnia a Nyugatnak. De ha manapság a kínai kérdéstről szóló cikkeket és vitákat olvassuk, azt tapasztaljuk, hogy azok nagyon hasonlatosak ehhez.

Beszéljünk azokról a társadalmakról, amelyek nagy része már eltűnt. Ön szerint voltak-e egyáltalán értékeik?

Ezt a kérdést különbözőképpen lehet kezelni. Az egyik, ha erkölcsi azonosságot állapítunk meg a faszizmus és a kommunizmus között. Véleményem szerint van egy nagyon nagy különbség a kettő között, mely különbség a két rendszer eredeti céljai között áll fenn. A kommunizmus rendelkezett egy alapvetően humánus utópiával. A náciizmus pedig alapvetően embertelen, hegemonikus elképzelésekre épült. Azt is tudjuk azonban, hogy a kettő között nagyon kevés volt a különbség a gyakorlatban, vagyis a sztálinista Szovjetunió és a hitleri Németország gyakorlata között. Ami a saját közép- és kelet-európai tapasztalataimat illeti a hetvenes és nyolcvanas évek létező szocializmusáról, azt hiszem, nem voltak erényei

ezeknek a rezsimeknek, és azt hiszem, ezek a rendszerek nem tudtak magasabb szintű társadalmi igazságosságot és szociális biztonságot kiépíteni, mint a megreformált kapitalista demokráciák Nyugat-Európában ugyanabban a korban. Másrészt igenis voltak értékeik, de ezek a társadalomban rejtettek, s a rezsimek ellenére jöttek létre, s amelyek talán erodálódtak az utolsó tíz évben a nyers kapitalizmus körülményei között.

Vizsgáljuk meg ezeknek az országoknak a múltját. Mi volt az ott élők felelőssége abban, hogy lehetővé tették e rendszerek fennmaradását?

Ez nagyon fontos kérdés, és természetesen összefügg azzal, hogy hogyan kezeljük a múltat. Az amerikai író, Pina Rosenburg sok jó tanulmányt írt Latin-Amerikáról, s valamivel kevésbé számottevőket Közép-Európáról. Egy nagyon jó észrevétele szerint Latin-Amerikában az elnyomás mély volt, de keskeny, Közép-Európában széles volt, de sekély. Más szavakkal: Latin-Amerikában a népesség egy vékony rétege: a katonaság, a titkosrendőrség, a kínzók, a politikusok voltak azok, akik meggyilkolták vagy meghurcolták az embereket. Ez jól meghatározható csoport volt. Maga a társadalom, ha hallgatott is, mást nem követett el. A késő-totalitáriánus rezsimekben sokkal több ember működött közre abban, hogy megmaradjanak ezek a rendszerek, azonban sokkal kisebb mértékben. Mindenki, aki kommunista párttag volt, aki részt vett a társadalmi struktúrában, az hozzájárult ahhoz, hogy fennmaradjon a rendszer. Vacláv Havel többször kijelentette, hogy „a vonal nem köztük és köztünk, hanem a társadalom minden egyes tagján belül húzódott meg.” Ez a másik oka annak, hogy azt gondolom, a történelmi leckék a pereknél jobb és megfelelőbb eszközök arra, hogy szembenézzenek a történelmi múlttal Közép-Európában.

Említette a latin-amerikai rendszereket. Vajon az átmenetek közötti különbség függött-e attól, hogy mennyire volt mély vagy éppenséggel puha az elnyomás? Miért vannak országonként különbségek az átmenetek között Közép-Európán belül?

Az nyilvánvaló, hogy az átmenet függött a megelőző rendszerek jellegétől. Teljesen evidens, hogy Kádár Magyarországa és a Ceausescu-féle Románia nagyon különbözött egymástól, és ami lehetséges volt Magyarországon, az nem volt lehetséges Romániában. Sokkal érdekesebb az a kérdés, hogy a tárgyalásos úton végbement rendszerváltáskor, különösképpen Magyarországon ez a módszer megkövetelte a megbocsátást, megkövetelte az amnesztiát, ha úgy

tetszik immunitást biztosított azok számára, akik békésen adták át a hatalmat. Barátom, Adam Michnik azt mondta, hogy az emberi tisztelet és megbecsülés okán nem tehető meg, hogy egyik nap tárgyalunk Jaruzelskiékkal, másnap pedig börtönbe csukjuk őket. Ezzel én nem értek egyet. Nem tudom, miért zárna ki ez az önkéntes társadalmi folyamat azt, hogy szembenézhessünk a múlttal, hogy kinyithassuk az aktákat. Tárgyalások és perek esetében természetesen előfordulhatnak vitatható esetek. Ugyanakkor azt kell mondanom, hogy számomra a küszöb, a limit, amikor pert kell indítani és bíróság elé kell állítani a felelősöket, nagyon magasra van. Ahogy mondtam, ehhez a háborús bűnök kategóriáját kell elérni. Amikor a magyar parlament a második fordulóban tárgyal arról, hogy az '56-os időszakot és a bűnöket az emberiség elleni büntettként kell kezelni, amelyek elméletileg akkor érvényben voltak, azt gondoltam, s ezt most is fenntartom, hogy ez az, amivel egyet tudok érteni. Azt szeretném, ha ugyanezt az elvet alkalmaznák Jaruzelskire, Kiscakra, Husakra, vagy bárki másra.

1990-ben engem is megkértek arra, hogy lépjek be az akkor alakuló szakszervezetbe, a TDDSz-be. Azt mondtam, nem lépek be, mert nem akarok leülni olyan tárgyalóasztalhoz, ahol a tárgyalópartnerek azok a szakszervezetek, amelyeket én nem tartok legitimnek, s nem akarom, hogy ez a tárgyalás legitimálja őket. Mi erről a véleménye?

Tegyük félre a választ, tegyük félre azt, hogy a tárgyalásos úton végbement magyar átmenet minden részlete jól zajlott-e. Biztos vagyok abban, hogy nem. Elvben, azt hiszem, 1989 egy új modell hozott, amit *nem forradalmi forradalomnak* nevezhetünk. És ez a nem forradalmi forradalom kategória nagyon fontos, hiszen az 1789-es forradalom koncepciójának a helyébe lépett, ami más országok számára is a remény üzenete. Reményt ad arra, hogy tárgyalásos úton, véráldozat nélkül fel lehet számolni egy diktatúrát. Azonban elkerülhetetlenül szembe kell nézni azzal, hogy ha ezt az utat választjuk, akkor elmarad a forradalmi katarzis. S amit most látunk Közép-Európában, az a nagyon elterjedt, széles körű elégedetlenség mind a forradalmi katarzis hiányából fakad – például, hogy miért vannak ezek az emberek még mindig ilyen magas pozícióban? Egyébként meg vagyok győződve arról, hogy meg lehetett csinálni a tárgyalásos úton való átmenetet, azonban a tárgyalásos folyamatokat egyfajta katarzissnak, egyfajta igazságtételnek kellett volna kí-

sérnie. Az a véleményem, hogy ha tárgyalásos úton, kerekasztalnál megy végbe egy ilyen folyamat, akkor szükség van egy, az igazságot helyreállító, igazságtételi bizottság munkájára is.

Kulturális hagyománynak is nevezhető Magyarországon ez a fajta forradalom, hiszen az 1848-as forradalmat is idegen csapatok verték le, ugyanúgy, ahogy az '56-ost, nem úgy, mint Franciaországban, ahol lényegében mindig polgárháborút jelentett a forradalom – kivéve mondjuk 1871-et, amikor a porosz csapatok támadták az országot. Magyarországon nem kísérté polgárháború a forradalmakat. Vagyis a magyarországi hagyomány az, hogy a forradalom megszabadít egy másik, elnyomó hatalom helyi kiszolgálójától, amivel a forradalom le is zárul, s voltaképpen egy erkölcsi csoda következik be, amit csak külső erővel lehet lezverni. Mit gondol, nem ez az erkölcsi győzelem-élmény hiányzik 1989/90-ból?

A mi azt illeti, megszabadultak a Vörös Hadseregtől, tehát volt egy ilyesfajta kielégítő érzés. Ugyanakkor azt kell mondanom, tapasztalható az elégedetlenség – s nem csak Magyarországon, de egész Közép-Európában – a hiányzó katarzis miatt. Az is természetes, hogy a hatalom addigi gyakorlójának valamifajta kiutat kellett felajánlani ebben az időben, s ez az volt, hogy a politikai hatalmat gazdasági hatalomra konvertálhatták. Amit nem vártunk, amire nem számítottunk, hogy ez a gazdasági hatalom alig néhány évvel később visszakonvertálható politikai hatalommá. Ez is hozzájárult a katarzis hiányához. S ráadásul nem történt meg a szimbolikus szembesítés.

Beszélgetésünk elején említette a kulturális hagyományok szerepét. Tudna arra példát mondani, hogy milyen kulturális hagyományok befolyásolták az átmenetet?

Egy nagyon jó példát fogok mondani Dél-Afrikából arról, hogyan tudott ez az ország szembenézni a nagyon összetett történelmi múltjával. Az egyik elv, amit Desmond Tutu nagyon sokszor hangsúlyozott, az volt, hogy az igazságtétel, az ítélezés dél-afrikai módja nagyon különbözik az európai igazságszolgáltatástól. Az ő modelljük nem a bosszúálló, hanem a kompenzáló, jóvátételt célzó igazságszolgáltatás. Nem retributív, hanem restauráló. Így tehát amikor az egyik falu lakosa megöl valakit a másik falu lakosai közül, akkor nem az a kérdés, hogyan kell megbüntetni a gyilkost, hanem hogy meny-

AMIT NEM VÁRTUNK, AMIRE NEM SZÁMÍTOTUNK, HOGY EZ A GAZDASÁGI HATALOM ALIG NÉHÁNY ÉVVEL KÉSŐBB VISZAKONVERTÁLHATÓ POLITIKAI HATALOMMÁ. EZ IS HOZZÁJÁRULT A KATARZIS HIÁNYÁHOZ.

nyit tud a gyilkos faluja adni a meggyilkolt falujának azért, hogy helyrehozzák a kárt, amit a gyilkosság okozott. Ez az *obuntu*. Ez a hagyomány alapvetően befolyásolta a történelmi igazságtétel folyamatát Dél-Afrikában. A nagy különbség tehát nem a zsidó–keresztény hagyomány országai között volt, hanem a civilizáció különböző pontjain megtalálható országok módszerei között.

Térjünk vissza a kompenzációra. Mi a véleménye az anyagi és/vagy szimbolikus kompenzációról?

Nem tudom, hogy igazából meg tudom-e különböztetni a kettőt egymástól, hiszen a német vállalatok által adott kárpótlás az egykori kényszer-munkásoknak szimbolikus kárpótlás, s nagyon fontos szimbolikus tett is egyben. A dél-afrikai igazságbizottságok esetében az egyik ilyen bizottság arról döntött, hogy szép sírkövet kell állítani a meggyilkolt áldozatnak – ezt szintén rendkívül fontos döntésnek tartom. Nem lehet pénzzel rendbe hozni dolgokat, s a pénz többnyire különben sem áll rendelkezésre megfelelő mennyiségben. Ám mégis úgy gondolom, hogy az anyagi kárpótlásnak fontos része a szimbolikus, hiszen e beismerés, elismerés a gyógyulási folyamat része.

Vessünk egy pillantást arra a társadalomra, amelytől azt várják, hogy bocsásson meg. Lehet-e anélkül megbocsátani, hogy a bűnösök bevallották volna tetteiket?

Nelson Mandela egyszer azt mondta erről a kérdéstről, hogy „megbocsátanék, de mondják meg nekem, hogy mit kell megbocsátanom”. Még egyszer hangsúlyozom: lehetetlen az egyénnek megbocsátania anélkül, hogy tudná, mit bocsát meg. Azt is láthattuk, hogy egy egészen kis megbánás az elkövetők részéről egész messze elvezethet. Ugyanakkor a magam részéről – szemben Desmond Tutuval és Gauckkal és más moralistákkal, akik az átmenet kérdésével foglalkoztak – nem hiszem, hogy a megbocsátás lenne a folyamat célja. A megbocsátás egyéni, hosszú időt vesz igénybe, s különben is vagy megtörténik, vagy nem. A

megbocsátás nem lehet nagypolitikai célprogram, nem lehet kötelezni, még sarkallni sem arra, hogy valaki megbocsásson. A megbocsátás feltételeinek megteremtése, az már igen, az lehet politikai program. Nincs erkölcsi jogunk arra, hogy az áldozatok nevében megbocsássunk, vagy felszólítsunk másokat arra, hogy bocsássonak meg.

Végül térjünk vissza a magyar átmenetre. Lezárt, vizsgálós folyamatnak tekinthető ez, vagy található benne Ön szerint szürke foltok, különösen igazságtételi szempontból?

Ha igazságtételi szempontból közelítjük meg, akkor nem tudom, hogy vannak-e még szürke foltok, hiszen végül is, Haraszti Miklós kifejezését használva – noha talán nem ő mondta ezt először – Magyarország az 1970-es, 1980-as években nagyjából valóban „bársonyos börtön” volt, meglehetősen különbözött Lengyelországtól, Romániától vagy Oroszországtól, ahol az elnyomás rendkívül durva eszközeit alkalmazták. Az a tény, hogy az egykori kommunisták csúnya dolgokat csináltak és most szép magántulajdont szerezve élnek tovább, bizony meglehetősen ízléstelen, ami ellen esetleg polgári per sem indítható, de nem ezt tartom az átmeneti igazságszolgáltatás elsődleges problémájának. De amit igenis fenntartok, az az, hogy többet lehetett volna tenni Magyarországon annak érdekében, hogy a kommunista időszak teljes örökségét meg lehessen ismerni. S úgy veszem észre, hogy mindhárom ország – Magyarország, a Cseh Köztársaság és Lengyelország is – egyértelműen a beavatkozásra helyezi a hangsúlyt: 1956-ra, 1968-ra és 1980/81-re, s ez bizonyos fajta átruházás, pótcselekvés, a bűn áthelyezése. Ahelyett, hogy azt kérdeznék, mit tettek a magyarok a magyarokkal, csehek a csehekkel és lengyelek a lengyelekkel, azt kutatják, mit tettek a szörnyű oroszok velünk. Így mindenki jól érezheti magát, és mindenki áldozatnak érezheti magát. Amellett hogy bizonyos részleteknél elidőznek, annak is meg kellene történnie, hogy a kommunista hatalom fenntartásának körülményeit, annak egész spektrumát tekintsék át és dolgozzák fel.

Timothy Garton Ash fontosabb művei

- *A birodalom hanyatlása. Létezik-e Közép-Európa, Bp., Független kiadó, 1989.*
- *A lengyel forradalom. A Szolidaritás. Bp., AB-Beszélő kft, 1991.*
- *We the people... The revolution of '89. Granta Books–Penguin Books, 1990.*
- *In Europe's name: Germany and the divided continent. New York, Random House 1993.*
- *The File. London, Vintage Books, 1998.*
- *History of the Present. London, Random House, 1999.*
- *Tíz év múltán. Beszélő, 2000. március*